

Altweert

Ten zuidwesten van de stadskern Weert ligt de buurt Altweert, die in de volksmond ook als Aovert bekend staat. W. Lenaers merkte op: „In de loop van de 19e en 20e eeuw hebben velen, in en buiten Weert, onderzocht, hoe de naam Aovert, Aavert, Altweert kon zijn ontstaan, of uit welk woord die kon zijn afgeleid”¹⁾.

Inderdaad schreef G.D. Franquinet in 1870: „Altweert, gehucht van de stad Weert, 't oude weert; die naam wijst aan dat dit gehucht nog ouder is dan de stad zelve”²⁾. Zelfs nog in 1956 schreven A.J. Mertens en J. Henkens: „Als Altweert zijn naam ontleent aan Oud-Weert, zou daar zelfs de oudste nederzetting gelegen hebben op de hoge, droge gronden. Later zou dan deze nederzetting zich verplaatst hebben naar de iets lagere en meer vruchtbare gronden van Weert en Nederweert”³⁾.

Op grond van verscheidene midden-Limburgse toponiemen op -voort, zoals Brakkevoort, Ittervoort, Reulvoort, en onder verwijzing naar de familienaam van de(n) Avoort, zag Lenaers in Aovert of Aavert een samenstelling uit A (water) en voort of voorde (doorwaadbare plaats). Deze verklaring schijnt met de plaatselijke situatie zeer wel overeen te komen. Men vond te Aovert de Bocholterbeek, de Tungelroyse beek, het Wijfelterbroek en de Kalverpeel. Ook waren er te Aovert rond 1900

plaatsen, waar het verkeer van voorden gebruik maakte, zo bv. de Ossebrök⁴⁾.

Ter versterking van die verklaring kan worden aangevoerd, dat het toponiem Avoorde ook elders voorkomt. Onder Afferden wees ik reeds op een plaats van die naam (Afforde) bij Hameln (Duitsland). Vroeger lag een Avoort bij Notter in Overijssel⁵⁾. Volgens J. Lindemans zou Neerhavert bij Londerzeel (België) eertijds Neer-Avoorde hebben geheten, terwijl de familienaam Ravoet door A. Carnoy als ter-Aa-voorde verklaard werd⁶⁾. Mertens en Henkens vermeldden, dat de Bocholter- of Weerterbeek circa 1300 werd gegraven om het water van de Aa-beek naar de Weerter grachten te voeren⁷⁾. Al schreef Lenaers dan ook, dat de kunstmatig aangelegde Bocholterbeek hier niet meetelde, door deze „aquaduct“ te noemen heeft hij evenwel een andere (dan de door hem voorgestane) verklaring gesuggereerd. In onze streken werd een „aquaduct“ vroeger aduct, adit en tenslotte aat genoemd. Welnu, de uitspraak van het Nederlandse oud luidt in het midden-Limburgs eveneens aat⁸⁾. Derhalve diene men m.i. rekening te houden met de mogelijkheid, dat de vorm Aat-voort aan dit toponiem ten grondslag heeft gelegen. Hoe het ook moge geweest zijn, het toponiem Aa(t)voort zal wel ontstaan zijn ter onderscheiding van andere in die omgeving aanwezige -voort-

toponiemen, zoals Ittervoort, Brakkevoort, Reulvoort. Onder Thorn ligt een gehucht Zandvoort, nl. bij een oud bed van de Thornse beek, dat door het graven van de Molenbeek te Thorn buiten gebruik geraakte⁹⁾. Dat toponiem werd meestal in varianten van Zandvoort vermeld, maar in 1450 schreef men Zandwert¹⁰⁾. Tenslotte zij vermeld, dat het toponiem den Ouden Weert bij Kesteren (Gelderland) in 1199 Oudewaart heette¹¹⁾.

Voetnota's bij Altweert

1. De Nedermaas 4 (1927), p. 134. - Veldeke no. 185 (februari 1959), p. 4.
2. Jaarboekje voor Limburg 1870, p. 169.
3. A. J. Mertens en J. Henkens, Schetsen uit de Geschiedenis van het Land van Weert (Weert, 1956), p. 34.
4. Veldeke no. 185, p. 4.
5. Nomina Geographica Neerlandica VII, (1930), p. 44.
6. A. Carnoy, Origines des Noms des Communes de Belgique (Leuven, 1949), p. 492.
7. Mertens en Henkens, Op. cit., p. 42.
8. J. Kats, Het Phonologisch en Morphologisch Systeem van het Roermondsch Dialect (Roermond-Maaseik, 1939), pp. 33, 37, 41 en 178.
9. H. J. Moerman, Nederlandse Plaatsnamen (Leiden, 1956), p. 254.
10. Jos. Habets, De Archieven van het Kapittel der Hoogadelijke Rijksabdij Thorn, Eerste deel (1889), pp. 187, 289, 356-358 en 408.
11. Nomina Geographica Neerlandica III, (1893), pp. 357-358.

Nogmaals: Altweert

„De Plaatsnaamkunde is geen gemakkelijke wetenschap. Zij vereist niet alleen een grondige historische kennis en een brede taalkundige ontwikkeling, maar ook een vertrouwdheid met de geographie..., het dialect en menig ander aspect, dat van invloed kan zijn op de naamgeving en woordontwikkeling”. Aldus schreef ik in 1967⁽¹⁾. Enige jaren tevoren had ik tevens als mijn mening geuit, „dat de Toponymie of Plaatsnaamkunde heel wat eisen aan haar serieuze beoefenaars stelt. In menig geval gaan die eisen de capaciteiten en faciliteiten van de enkeling te boven. Zo ligt er nog al te veel Limburgse geschiedenis in de onverklaarde Limburgse plaats- en veldnamen verborgen. Welwillende samenwerking kan er aanzienlijk toe bijdragen om deze achterstand in te halen”⁽²⁾.

Beide opmerkingen blijken wel heel speciaal van toepassing te zijn om de plaatsnamen Altweert, Weert en Nederweert op adequate wijze te verklaren. In de veronderstelling, dat een artikel van de hand van de heer W. Lenaers⁽³⁾ de geografische en historische situaties in en om Altweert getrouw weergaf, liet ik die auteur aan het woord om dat toponiem te verklaren⁽⁴⁾. Maar in een recente brief aan de redactie van Veldeke verklaarde Mr. Stan Smeets, dat mijn bron „meer van fantasie dan van werkelijkheidszin blijkt geeft”.

De heer Lenaers had geschreven:
„De (dialect)naam Aovert bestaat uit

twee delen: A is water en voort, doorwaadbare plaats van rivier, beek of water... Het aquaduct uit plm. 1200, de Bocholterbeek, die over Aovert werd geleid, telt natuurlijk niet mee, doch een deel van Aovert was water- en beekrijk: Wijfelterbroek, Kalverpeel, Raam, Tungalroyse beek. Ongeveer 60 jaar geleden waren op Aovert nog plaatsen waar het schaars verkeer gebruik maakte van doorwaadbare overgangen in de beken, voorten, bv. de Ossebrök”⁽⁵⁾. Maar de heer Smeets protesteerde tegen deze voorstelling van zaken als volgt: „Een voorde en beek was hier in geen velden of wegen te bekennen; om de stad (Weert) van water te voorzien is er in 1296 helemaal van de 10 km verder gelegen Aabeek een kunstmatige beek, de Bocholter- of Boshoverbeek, aangelegd moeten worden op enige afstand van Altweert... De Tungalroyse beek ligt er ver vandaan en de gronden er langs zijn pas ± 1900 ontgonnen. Nog verder er vanaf liggen het Wijfelderbroek en de Kalverpeel, die trouwens geen beken zijn. Als Aovert inderdaad uit Aa-voorde zou zijn ontstaan, zou Aa op een beek moeten duiden, maar die ligt 10 km verder en wordt ook niet als Ao-beek aangeduid”. Zich tegen mijn suggestie van „aat” (in de betekenis van enerzijds „aquaduct” en anderzijds „oud”) kerend, schreef de heer Smeets: „En aat is helemaal niet verklaarbaar. Onjuist is ook de vermelding, dat het

Nederlands „oud“ hier „aat“ heet; in het Weerts is dat „aod“... de afleiding van Aovert uit aod-wert ligt dus wel voor de hand. Trouwens alle kaarten sinds mensenheugenis vermelden niets anders dan Altweert“.

Aldus blijkt het dispuut over de verklaring van Aovert niet zozeer tussen die briefschrijver en mijzelf maar veeleer tussen beide genoemde Weertenaren onderling te zijn gerezen. Jammer genoeg heeft de heer Smeets zijn gerechtvaardigd protest tegen de verklaring door de heer Lenaers niet vroeger gepubliceerd; in dat geval zou hij mij voor de door hem gehekelde vergissing behoed hebben. Ook zou ik dan niet het midden-Limburgse woord „aat“ (oud) in het „Weertlands“ hebben trachten binnen te smokkelen; de z.g. „Roermondse expansie“, die „eerder in Weert dan in Nederweert merkbaar“ is⁽⁶⁾, heeft dat woord in de eerstgenoemde plaats blijkbaar (nog) niet geïmporteerd.

Na de betekenissen A-voort en Aat-voort aan het dialect-toponiem Aovert ontzegd te hebben, voerde de heer Smeets ter staving van zijn thesis, dat de officiële naam Altweert eigenlijk „Oud-Weert“ betekent, nog de volgende argumentatie aan: „Altweert ligt inderdaad op hoge drogere gronden niet ver van de Boshover Heide, waar zich een uitgebreid urnenveld uit de bronstijd bevindt. Ook als men in Altweert

(nog) geen resten van bebouwing gevonden heeft, ligt het voor de hand, dat zich hier wellicht vanaf de Boshover Heide de eerste bebouwing van Weert bevonden heeft, die zich naderhand naar vruchtbaarder lager gelegen gronden heeft uitgebreid, nadat die ‘bewerkelijk’ geworden waren. De akker tussen Altweert en Weert heet trouwens nog altijd Oudenakker“.

Daarmee werd het eigenlijke probleem, nl. de verklaring van het toponiem Altweert, nog geenszins opgelost; het werd slechts verschoven. Afgezien van het feit, dat het gewaagd is om urnenvelden uit de Bronstijd met een uit de historische tijd bekende nederzetting in verband te brengen – volgens de heer Smeets bestond Altweert in 1296 „allang“ – gaat het hier niet om de „eerste“ bebouwing in de streek van Weert. De sleutelvraag is of „Altweert“ het „oorspronkelijke Weert“ kan zijn geweest. In dat geval zou het toponiem „Wert(e)“ daar immers voor het eerst als plaatsnaam zijn gebruikt. Volgens de door de heer Smeets gegeven beschrijving kan noch de huidige noch de vroegere geografische situatie in en om Altweert voor een dergelijke verklaring in aanmerking komen. Terreinen, waar „een voorde of beek in geen velden of wegen te bekennen“ valt, werden immers nooit „werte“ of „weerd“ genoemd. Genoemde briefschrijver en andere Weerter historici zochten de

Aovert : 1924.
Roportelum de kepél st Theunes mell' vérske.

oorsprong van het toponiem Weert dan ook niet te Altweert. Daartoe deden zij een beroep op het hele gebied, waarin Altweert, Weert en Nederweert liggen. Reeds in 1955 schreef de heer Smeets: „Dat dit grotendeels door water omringde gebied de naam van Weert (= waard) ontving, is begrijpelijk... Binnen die waard vestigde de bevolking zich waarschijnlijk het eerst op het hoger gelegen gehucht Altweert (= Oud-Weert, dial. Oavert), maar crystalliseerde zij zich het meest om twee polen: Weert... en... Nederweert⁽⁷⁾.

De waarschijnlijkheidsgraad van die zienswijze hangt essentieel af van de toepasselijkheid van het toponiem „weerd“ op die streek. Het zou te ver voeren thans nader op de diverse betekenissen van dat woord in te gaan. Wel dient te worden benadrukt, dat het kerkdorp Werta (= Weert) reeds in 1062 vermeld werd⁽⁸⁾ en dat deze plaatsnaam daarom minstens rond het jaar 1000 (en waarschijnlijk vroeger) moet zijn ontstaan. Bijgevolg zal hier primair de hoofdbetekenis van „eiland“ van toepassing moeten zijn (geweest), en zullen latere, afgeleide en ruimere betekenissen nauwelijks in aanmerking kunnen komen. Wie evenwel de hoogtelijnen in de streek van Weert volgt, zoekt tevergeefs naar een duidelijk afgebakend gebied, dat slechts Weert, Altweert en Nederweert zou omvatten. De 30-meter-lijn, waarin

die nederzettingen liggen, zwaait met een grote lus tevens om Griendtsveen, Helenaveen en Meyel heen⁽⁹⁾. De thesis, dat de hele streek om geografische redenen „Wert(e)“ zou zijn genoemd, vindt ook in de oudste geschreven bronnen geen bevestiging. Nergens wordt daar het hele gebied tussen de vennen, poelen, enz. „Weert“ genoemd; de oudste vermeldingen van Weert wijzen niet op een geografische streeknaam.

Zelfs ingeval hier een ruimere (= jongere) betekenis van het woord „weerd“ aan de geografische situatie zou worden getoetst, zou de door de heer Smeets beschreven „geheel door moerassen, heide (sic!) en zandverstuivingen (sic!!) omringde Weerter waard“⁽¹⁰⁾ zo goed als geen kans maken. Heiden en vooral zandverstuivingen (de z.g. Weerter Bergen) hebben met „weerden“ niets uit te staan.

Derhalve blijkt het toponymische probleem Altweert gecompliceerder te zijn dan zich aanvankelijk liet aanzien. Een grondige behandeling van dit probleem zal evenwel moeten wachten tot het toponiem Weert (in deze serie) aan de beurt zal komen. Ook dan hoop ik op de samenwerking van Weerter lezers te mogen rekenen.

Andermaal: Altweert

Prof. Dr. A. Schrijnemakers is in zijn artikel *Nogmaals: Altweert*¹⁾ (nog) niet overtuigd van de betekenis van Weert als „land aan of in water gelegen“ en beroept zich op de betekenis als eiland, wat Weert niet was.

Als hij zich de moeite had genomen Francks Etymologisch Woordenboek²⁾ te raadplegen, dan had hij daarin kunnen lezen, dat *waard*, *waert*, *weert*, *weerd* al in het middel-nederlands laag liggend of aan en in water gelegen land betekent. Daaraan doet natuurlijk niet af, dat de humanisten waard door insula plachten te vertalen.

Wanneer S. niet alleen gekeken had naar hoogtelijnen maar ook naar het vóórkomen van wateren, vooral op oude kaarten, dan had hij kunnen zien dat Weert-Nederweert in oude tijden voor $\frac{3}{4}$ omringd was door plassen als daar waren van noord via oost naar zuidwest: de Kievit, Grote Peel, Kruisvennen, Grote Moost, Kruis, Zoom, Vissensteert, Braakpeel, Banen, Sarsven, Roeventer Peel, Kootspeel, Moeselveel, Roekespeel, Leegbroek, Stoute Koelen, Dijker Peel, Kruispeel, Wijffelterbroek, Ringselven.

Weert-Nederweert is dus wel degelijk voor $\frac{3}{4}$ in en aan water gelegen en het vierde $\frac{1}{4}$ was afgesloten door de moeilijk begaanbare Boshover Heide, Budeler Bergen en Weerter Bos, waarin en waarlangs ook nog eens Russels Broek lag, Broekensteert, Bakewells Ven, Speckebroek en Heugter Broek.

Weert-Nederweert, aanvankelijk samen Weert sec genoemd, vormden dus wel degelijk een sterk afgesloten gebied, dat zijn naam aan zijn ligging bijna rondom in water ontleende. Vandaar ook dat dit gebied allerlei afwijkende volkskundige verschijnselen vertoont.

En als Prof. Schrijnemakers mij nu nog niet gelooft, moet hij maar eens komen overwippen!

Weert

Mr. Stan Smeets

1) Veldeke, jg. 56, nr. 3, blz. 34 v.

2) 2e druk door Dr. N. v. Wijk, 's Hage 1912-1971 blz. 768.